

ทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออก

THEORY OF KNOWLEDGE OF EASTERN PHILOSOPHERS

พระมหานิธิ ธีรธมฺโม (พรหมขาว), พระมหาวสันต์ วสนโต (พลเสน), ไพลิน ป้องภา, กฤตสุขิน พลเสน
PhramahaNiti Thiradhammo (Phromkhaw), Phramaha Wasan (Ponsen),
WasantoPaisin Pongpa, Kitsuchin Ponsen
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย Graduate
School, Mahamakut Buddhist University
Corresponding Author, E-mail: card0034@gmail.com, Kitsuchin.pon@mbu.ac.th

(Received : March 24, 2025; Edit : April 16, 2025; accepted : April 19, 2025)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออก โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับ "ความรู้" (Epistemology) ในบริบทของปรัชญาจีน อินเดีย และพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากปรัชญาตะวันตกอย่างมีนัยสำคัญ ทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาจีน เช่น ขงจื๊อและเล่าจื๊อ เน้นความรู้ที่สัมพันธ์กับคุณธรรม การรู้ที่แท้จริงไม่ใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลภายนอก แต่คือการรู้จักตนเองและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม ส่วนในลัทธิเต๋า การรู้กลับอยู่ที่การวางความรู้ลง เพื่อเข้าถึง "เต๋า" อันเป็นความจริงสูงสุด ในขณะที่ปรัชญาอินเดีย เช่น อุpanishad และโยคะ เน้นการรู้เพื่อหลุดพ้นจากพันธะของอัตตา ความรู้จึงไม่ใช่เพียงปัญญาทางตรรกะ แต่รวมถึงประสบการณ์ภายในที่ลึกซึ้ง ผ่านการปฏิบัติสมาธิและการรู้แจ้ง สำหรับพุทธปรัชญา ความรู้มีความหมายลึกซึ้งในเชิงจริยศาสตร์ โดยมุ่งสู่การรู้แจ้งอริยสัจ ๔ และดับทุกข์ ความรู้ไม่ใช่การสะสมข้อมูล แต่คือปัญญาที่เกิดจากการเห็นความจริงตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) บทความนี้จะชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออกเน้นการรู้ที่เป็นกระบวนการภายใน เชื่อมโยงกับจริยธรรมและการพัฒนาจิต มากกว่าการรู้ในเชิงวัตถุหรือตรรกะแบบตะวันตก อันเป็นแนวทางที่ลึกซึ้งและยังคงคุณค่าต่อการพัฒนามนุษย์ในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ : ทฤษฎีความรู้, นักปรัชญาตะวันออก

Abstract

This article aims to study the theories of knowledge of Eastern philosophers, focusing on the analysis of the concept of "knowledge" (Epistemology) in the context of Chinese, Indian and Buddhist philosophies, which have significant differences from Western philosophies. Theories of knowledge of Chinese philosophers, such as Confucius and Laozi emphasized knowledge in relation to morality. True knowledge is not just the perception of external information, but is knowing oneself and living morally. In Taoism, knowledge is the relinquishing of knowledge in order to reach the "Tao". It is the ultimate truth, while Indian philosophies such as Upanishads and Yoga emphasize knowing in order to be free from the bonds of the ego, knowledge is not just logical wisdom but also includes deep inner experience through meditation and enlightenment. For Buddhist philosophy, Knowledge has a profound ethical meaning, aiming at realizing the Four Noble Truths and extinguishing suffering. Knowledge is not the accumulation of information, but the wisdom that arises from seeing the truth as it really is (yathabhuta-nana-dassana). This article thus points out that Eastern philosophers' theories of knowledge emphasize knowledge that is an internal process, linked to ethics and mental development, more than Western-style material or logical knowledge, which is a profound approach that is still valuable for human development in the present era.

Keywords : Theory of knowledge

บทนำ

การศึกษาในการเขียนบทความเรื่องนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นถึงแนวคิดทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาฝั่งตะวันออกที่มีแตกต่างกัน กับแนวคิดของนักปรัชญาฝั่งตะวันตก นักปรัชญาในฝั่งตะวันตก-ตะวันออก ตามแนวความคิดที่ต่างกันออกไปในการ เสริมสร้างความสุขให้กับผู้คนในสังคม อีกทั้ง มุ่งวิเคราะห์เพื่อให้เกิดการพัฒนา ตัวชี้วัดความสุข ในมุมมองของนักสังคมวัฒนธรรม ด้วยหวังให้เกิดสัมมาปฏิบัติ การศึกษาทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออก เป็นการศึกษาแนวคิดของนักปรัชญาตะวันออก เช่น ปรัชญาจีน ปรัชญาอินเดีย เป็นต้น ในการศึกษาครั้งนี้ ก็เพื่อจะทราบถึงแนวคิดของนักปราชญ์สมัยนั้นซึ่งมีอิทธิพลจนมาสู่ยุคปัจจุบันยังต้องศึกษาแนวคิดของพวกเขาก่อน และทำความเข้าใจพวกเขายังคงใช้ได้ในยุคปัจจุบัน หลักทฤษฎีที่มีความโดดเด่น ขนาดขงจื้อ นักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่เคยเดินทางนับพันลี้ ไปพบเล่าจื๊อ เพื่อขอความรู้จากท่าน จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์จีนในสมัยก่อนจะมีความคิด ปัญหาที่เป็นเลิศ และในช่วงยุคนั้น นักปราชญ์จีนเกิดได้ขึ้นมาอยู่หลายท่าน อาทิ จวงจื๊อ เล่าจื๊อ เม่งจื๊อ ขงจื๊อ เป็นต้น นักปราชญ์อินเดียในสมัยพุทธกาลยุคสมัยนั้นใครมีความคิดอย่างไรก็มีการเผยแพร่คำสอน ที่มีชื่อเสียง คือ ครู 6 สำนัก (ลัทธิทั้ง 6) ได้เผยแพร่ความคิดกันอย่างกว้างขวาง เมื่อไปทำสู่ด้านความคิดหรือคำสอนกับใครแล้วได้รับชัยชนะ หรือได้รับการยอมรับมากกว่า ผู้นั้นก็นับว่าเป็นเจ้าของแห่งลัทธินั้นไป ฉะนั้นจึงทำให้เกิดลัทธิหรือสำนักต่าง ๆ ขึ้นอย่างมาก แข่งกับศาสนาพราหมณ์ หนึ่งในนั้นก็คือศาสนาเชน โดยมีนิครนถ์ นาฏบุตรหรือมหาวิระเป็นผู้นำ ซึ่งทางศาสนานิกของเขาก็นับถือว่าท่านเป็นศาสดาองค์ที่ 24 องค์สุดท้ายที่ได้อุบัติขึ้นในกาลปณี (ตามคัมภีร์พระเวทของศาสนาเชน ซึ่งคัมภีร์เชนโบราณ ที่มีการบันทึกไว้หลังจากนั้น โดยใช้ภาษาปรากฤตจากอินเดีย) ความเป็นมาคำว่า เชน เป็นชื่อศาสนาหนึ่งในอินเดีย ศาสดาชื่อมหาวิระ มี 2 นิกาย คือ นิกายทิคมพรหรือพวกซีเปลือย และนิกายเศวตัมพรหรือเศวตตามพรหรือพวกนุ่งผ้าขาว ใช้ภาษาปรากฤตเป็นภาษาทางศาสนา ถือนั่น (สุพรรณ ไชยอาพร , คมพล สุวรรณภู : 2550)

ความสำคัญของทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกมีหลากหลายแง่มุมที่สามารถสะท้อนถึงวิธีการและมุมมองของการเรียนรู้ที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนี้

1. การมองความรู้ในเชิงจิตวิญญาณ ในปรัชญาตะวันออก ความรู้ไม่ใช่แค่สิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ทางปัญญาหรือการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการตระหนักถึงความจริงในเชิงจิตวิญญาณ เช่น การตระหนักถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งและการเข้าใจในตัวตนที่แท้จริงของเราเอง ตัวอย่างเช่นในพุทธศาสนา ความรู้ (หรือปัญญา) คือการตระหนักถึงสภาพความเป็นจริงของโลกและการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

2. การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกมักเน้นไปที่การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงและการฝึกฝน เช่น การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา หรือการฝึกฝนศีลธรรมและการเป็นคนดีในปรัชญาของขงจื๊อ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความรู้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในทางทฤษฎี แต่สามารถเข้าถึงได้ผ่านการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน

3. การเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล ในปรัชญาตะวันออก ความรู้เกี่ยวข้องกับการเข้าใจในความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ จักรวาล และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ตัวอย่างเช่นในปรัชญาของเต๋า

ความรู้คือการเข้าใจและประสานกับ “เต๋า” หรือหลักธรรมชาติที่เป็นแรงขับเคลื่อนทุกสิ่งในจักรวาล ซึ่งการใช้ชีวิตตามธรรมชาติและหลีกเลี่ยงความพยายามมากเกินไปจะนำไปสู่ความสุขและความสมดุล

4. ความสำคัญของการเรียนรู้แบบองค์รวม ปรัชญาตะวันออกมักมองความรู้ในแง่ที่องค์รวม มากกว่าการแยกส่วน การเรียนรู้ในแบบนี้มักเน้นที่การพัฒนาทั้งร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ รวมถึงการพิจารณาถึงผลกระทบที่มีต่อผู้อื่นและสังคม ตัวอย่าง เช่น ในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา การพัฒนาทั้งภายในและภายนอกเป็นส่วนสำคัญของการเข้าใจความรู้

5. การเน้นการเข้าถึงความจริงที่แท้จริง ความรู้ในปรัชญาตะวันออกมักมีเป้าหมายในการเข้าถึง “ความจริง” หรือ “สภาพธรรมชาติที่แท้จริง” ของสิ่งต่าง ๆ โดยมุ่งหวังที่จะตัดความหลงผิดและการเข้าใจผิด ซึ่งทำให้มีการเน้นการพัฒนาปัญญาผ่านการมองโลกอย่างลึกซึ้งและการเข้าใจธรรมชาติของทุกสิ่งในจักรวาล

ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกมีความสำคัญเพราะมันเสนอแนวทางการเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติ การเชื่อมโยงกับธรรมชาติและจิตวิญญาณ ซึ่งนำไปสู่การเข้าใจตนเองและโลกในเชิงลึก รวมทั้งช่วยส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลและสงบสุขในสังคม

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออก

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกสามารถแบ่งออกเป็นหลายแนวทางที่สะท้อนถึงการเข้าใจและการรับรู้ความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมักเน้นไปที่การรู้จักตัวตน, การเชื่อมโยงกับจักรวาล และการเข้าใจธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ตรงและการภาวนา แนวคิดหลัก ๆ ที่สำคัญมีดังนี้

1. ความรู้คือการตระหนักรู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริง ในปรัชญาตะวันออก ความรู้มักไม่ถูกจำกัดเฉพาะในแง่ของการศึกษาทางปัญญาหรือข้อมูล แต่เป็นการเข้าถึงความจริงที่ลึกซึ้งและแท้จริงที่อยู่ภายใต้ผิวของปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น ในพุทธศาสนา, ความรู้ (ปัญญา) คือการตระหนักรู้ถึงสภาวะที่แท้จริงของทุกสิ่ง และการหลุดพ้นจากทุกข์โดยการเห็นสังขาร

2. การเรียนรู้ผ่านการประสบการณ์และการภาวนา การได้รับความรู้ในปรัชญาตะวันออกไม่ใช่แค่การศึกษาในรูปแบบการอ่านหนังสือหรือการใช้เหตุผลทางปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเข้าถึงความรู้ผ่านประสบการณ์จริง และการฝึกฝนทางจิตใจ เช่น การทำสมาธิ หรือการปฏิบัติธรรมที่เน้นการรู้จักตัวเองและโลกภายนอกในมุมมองใหม่ ๆ

3. การรู้จักตัวตน (Self-Realization) ในหลาย ๆ แนวทางของปรัชญาตะวันออก เช่น ในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา แนวคิดเกี่ยวกับ “ตัวตน” หรือ “อัตตา” (Atman) และ “สัจจะ” (Brahman) มีความสำคัญในการพิจารณาความรู้ โดยมองว่าการเข้าใจตัวตนที่แท้จริง (อัตตา) คือการหลุดพ้นจากการยึดมั่นในตัวตนที่หลอกลวงและเห็นว่าทุกสิ่งในจักรวาลเป็นหนึ่งเดียวกัน

4. การเน้นความสมดุลและความกลมกลืน ในปรัชญาจีนโดยเฉพาะในเต๋า (Taoism) การเข้าถึงความรู้หมายถึงการเข้าใจและประสานกับ “เต๋า” หรือหลักธรรมชาติที่ทำให้ทุกสิ่งในจักรวาลมีความกลมกลืนและสมดุล โดยมีการเน้นการดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดติดกับความต้องการของตนเองหรือการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป การรู้จักปล่อยวางและปล่อยให้สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปตามธรรมชาติ

5. การมองความรู้ในเชิงจิตวิญญาณและสังคม ความรู้ในปรัชญาตะวันออกมักไม่ได้จำกัดแคในแง่ของการพัฒนาส่วนบุคคลเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเข้าใจและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นและสังคม ตัวอย่างเช่นในปรัชญาของขงจื๊อ (Confucianism) การเรียนรู้ไม่ได้เป็นแค่การศึกษาในเชิงปัญญา แต่ยังรวมถึงการฝึกฝนด้านศีลธรรมและการปฏิบัติตนในสังคมอย่างเหมาะสม

6. การเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล ปรัชญาตะวันออกมักมีมุมมองที่เห็นมนุษย์ไม่แยกจากธรรมชาติและจักรวาล แต่เป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงกัน ดังนั้นความรู้ในมุมมองนี้จึงหมายถึงการตระหนักถึงการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์, ธรรมชาติ, และจักรวาล ซึ่งทำให้เข้าใจบทบาทของมนุษย์ในระบบที่ใหญ่กว่า

โดยรวมแล้ว แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกเน้นไปที่การพัฒนาและการเข้าใจความจริงที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับชีวิต จักรวาล และธรรมชาติ ซึ่งมักจะไม่ได้รับการตีความด้วยการใช้เหตุผลหรือการศึกษาอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการปฏิบัติ การภาวนา และการพัฒนาทางจิตใจเพื่อให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการภาวนา

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการภาวนาเป็นแนวคิดสำคัญในปรัชญาตะวันออก ที่เน้นการรับรู้ความรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตและการฝึกฝนจิตใจเพื่อเข้าถึงความจริงและการหลุดพ้นจากการหลงผิด การเรียนรู้ในลักษณะนี้ไม่ได้มุ่งเน้นแค่การศึกษาทางปัญญาแบบทฤษฎี แต่ยังเกี่ยวข้องกับการทำงานภายในจิตใจและการประสบกับประสบการณ์ชีวิตที่มีความหมาย ซึ่งสามารถอธิบายได้ คือ

การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง (Experiential Learning) การเรียนรู้ในปรัชญาตะวันออกมักเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน เช่น ในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู การปฏิบัติธรรมและการฝึกจิตใจ เช่น การทำสมาธิ เป็นวิธีหนึ่งที่ใช้ในการเรียนรู้ ความรู้ที่ได้จากการฝึกภาวนาไม่ใช่แค่การรับรู้ในเชิงปัญญา แต่เป็นการสัมผัสความรู้สึกและประสบการณ์โดยตรงที่ช่วยให้ผู้ฝึกมีความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่ง

การภาวนา (Meditation) การภาวนาในปรัชญาตะวันออกมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ ความสำคัญของการภาวนาไม่ใช่เพียงแค่การฝึกจิตใจให้สงบ แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความรู้ที่ลึกซึ้งและความจริงที่ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยการใช้เหตุผลเพียงอย่างเดียว การภาวนาเช่นการนั่งสมาธิในพุทธศาสนา หรือการทำโยคะในฮินดู เป็นกระบวนการที่ช่วยในการฝึกสติ และการรับรู้สภาวะภายในตนเอง การฝึกจิตในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นความจริงและเข้าถึงปัญญาในระดับที่ลึกซึ้งมากขึ้น

การพัฒนาจิตใจ (Mental Cultivation) การเรียนรู้ในปรัชญาตะวันออกมักเน้นที่การพัฒนาจิตใจและความคิดที่ไม่ยึดติด หรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ตัวอย่างเช่นในปรัชญาของขงจื๊อ การเรียนรู้ไม่ใช่แค่การศึกษาทฤษฎี แต่เป็นการพัฒนาจิตใจให้เต็มเปี่ยมด้วยความเมตตา ความยุติธรรม และการเคารพผู้อื่น ซึ่งการฝึกจิตในลักษณะนี้ช่วยให้บุคคลมีความเข้าใจและมองโลกในแง่บวกมากขึ้น

การเชื่อมโยงกับธรรมชาติและจักรวาล (Connection with Nature and the Universe)

ในปรัชญาจีนและเต๋า (Taoism) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการภาวนาเกี่ยวข้องกับการเข้าใจ “เต๋า” หรือหลักธรรมชาติ ซึ่งการฝึกฝนทางจิตช่วยให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจถึงความสมดุลของจักรวาลและการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ การเรียนรู้ในลักษณะนี้ช่วยให้เกิดการประสานกับโลกและธรรมชาติอย่างกลมกลืน

การสะท้อนและการเข้าใจในตนเอง การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการภาวนาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลสะท้อนและเข้าใจตนเองในระดับที่ลึกซึ้งกว่าแค่การคิดหรือการรับข้อมูลจากภายนอก เมื่อมีการฝึกภาวนาและมุ่งหน้าไปสู่การรับรู้ภายใน เราจะสามารถทำความเข้าใจในธรรมชาติของความคิด อารมณ์ และความรู้สึกของตัวเองได้ดีขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเติบโตทางจิตวิญญาณและการพัฒนาตนเอง.

การหลุดพ้นจากทุกข์ (Liberation from Suffering) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการภาวนาเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ โดยเฉพาะในพุทธศาสนา การภาวนาและการฝึกสมาธิเป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลบรรลุถึง “นิพพาน” หรือการหลุดพ้นจากทุกข์ ด้วยการตระหนักรู้ถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิตและการปล่อยวางจากความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ

ปรัชญาอินเดียและทฤษฎีความรู้

มีผู้เข้าใจว่า “ปรัชญาอินเดีย” หมายถึงปรัชญาฮินดู ซึ่งเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนหรือไม่ตรงกับความเป็นจริง ความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “ปรัชญาอินเดีย” ก็คือ หมายถึงปรัชญาทุกสำนักหรือทุกระบบที่เกิดขึ้นในอินเดีย หรือที่คิดสร้างสรรค์ขึ้นไว้โดยศาสนาและนักคิดที่เคยมีชีวิตอยู่หรือกำลังมีชีวิตอยู่ในอินเดีย เพราะฉะนั้น ปรัชญาอินเดียจึงไม่ได้หมายถึงเฉพาะแต่ปรัชญาฮินดู แต่หมายรวมถึงปรัชญาอื่นที่ไม่ใช่ปรัชญาฮินดูด้วย เช่น พุทธปรัชญา ปรัชญาเซน เป็นต้นปรัชญาอินเดียมีวิธีการเป็นแบบฉบับของตนเอง คือก่อนที่จะเสนอแนวความคิดของตนเองขึ้นมานักปรัชญาหรือนักคิดอินเดียจะเสนอแนวความคิดของนักปรัชญาคนอื่นหรือระบบอื่นเสียก่อน แนวความคิดของนักปรัชญาคนอื่นหรือระบบอื่นที่เสนอก่อนนี้เรียกว่า ปูรวปักษ เมื่อเสนอแนวความคิดของคนอื่นขึ้นมาแล้ว ต่อจากนั้นนักปรัชญาคอนนั้นก็วิพากษ์วิจารณ์โจมตีว่า แนวความคิดเช่นนั้นมันมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องอย่างไร มีความหมายสมควรแก่การยอมรับเชื่อถือหรือไม่ การวิพากษ์วิจารณ์โจมตีนี้ เรียกว่า ชันทนนะ เมื่อได้ยกทรรศนะของคนอื่นขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์โจมตีชี้ให้เห็นข้อบกพร่องแล้วนักปรัชญาคอนนั้นก็เสนอแนวความคิดทางปรัชญาของตนพร้อมกับพยายามอธิบายให้เห็นว่า ทรรศนะของตนนั้นปราศจากข้อบกพร่องและเป็นทรรศนะที่ถูกต้องอย่างไรบ้าง ทรรศนะของตนเองที่เสนอขึ้นมาทีหลังนี้เรียกว่า อุตตรปักษ (อติศกดิ์ ทองบุญ : 2543)

ด้วยเหตุที่วิธีการแห่งปรัชญาอินเดียมีลักษณะดังกล่าวมานี้ จึงปรากฏว่าในบันทึกแนวความคิดทางปรัชญาระบบต่าง ๆ ของอินเดีย นอกจากจะมีแนวความคิดของตนเองโดยเฉพาะแล้ว ยังมีคำวิพากษ์วิจารณ์โจมตีแนวความคิดของระบบอื่น ๆ ปรากฏรวมอยู่ด้วยเสมอ

ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาของอินเดีย มีความหลากหลายและลึกซึ้ง ทั้งในด้านศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา โดยแต่ละแนวคิดเกี่ยวกับความรู้จะเน้นการเข้าใจสัจธรรมของชีวิตและจักรวาล รวมถึงการพัฒนาจิตใจและการปฏิบัติธรรมในการเข้าถึงความจริงที่แท้จริง

แนวคิดจากเวทและอุปนิษัต (Vedas & Upanishads) เวท (Vedas) เวทถือเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในศาสนาฮินดู โดยมีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับการถวายบูชา (Yajna) และการเชื่อมโยงมนุษย์กับเทพเจ้า โดยคำว่า “เวท” หมายถึง “ความรู้” หรือ “วิทยาการ” และความรู้ที่ได้จากเวทนั้นมักจะเน้นที่การบูชาและพิธีกรรม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับจักรวาลและเทพเจ้า ในเวทนั้น การรู้จัก “การปฏิบัติ” หรือการถวายบูชาเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลสามารถเข้าถึงความรู้ในระดับสูงขึ้น เช่นการฝึกการคำนึงถึงการกระทำที่เหมาะสมและการปฏิบัติธรรมที่เชื่อมโยงกับการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และจักรวาล

อุปนิษัต (Upanishads): อุปนิษัตเป็นคัมภีร์ที่เน้นไปที่การสะท้อนความคิดและปรัชญาของการเรียนรู้ที่มุ่งสู่การเข้าใจ “สัจธรรม” หรือ “อัตตา” (Atman) ซึ่งหมายถึง “จิตวิญญาณที่แท้จริง” ของบุคคล ที่เชื่อมโยงกับ “พระพรหม” (Brahman) หรืออำนาจสูงสุดที่เป็นฐานของจักรวาล อุปนิษัตสอนว่าความรู้ที่แท้จริงมาจากการรู้จัก “ตนเอง” หรือการเข้าใจใน “อัตตา” ที่ไม่แยกออกจากพระพรหม โดยการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอัตตาและพระพรหมจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดและการเข้าถึง “โมกษะ” (Moksha) หรือการหลุดพ้นจากทุกข์

ทฤษฎีความรู้ของอริสโตเติล (Aristotle) และการปฏิบัติธรรมในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา ทฤษฎีความรู้ของอริสโตเติล: แม้ว่าอริสโตเติลจะเป็นนักปรัชญาตะวันตก แต่ทฤษฎีความรู้ของเขามีผลกระทบในหลายมุมมองที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาตะวันออกด้วย โดยเฉพาะการแยกแยะระหว่างความรู้ประเภทต่าง ๆ เช่น “Episteme” (ความรู้เชิงเหตุผล) และ “Techne” (ความรู้เชิงปฏิบัติ) ซึ่งในปรัชญาของอินเดียมักจะเน้นที่การปฏิบัติ (Techne) ในการเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

อริสโตเติลเน้นการใช้เหตุผลในการเข้าถึงความรู้ แต่ในปรัชญาตะวันออก เช่น ในศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมมีบทบาทสำคัญในการเข้าถึงความรู้ภายในตัวเอง โดยการฝึกสมาธิและการสังเกตจิตใจทำให้สามารถเห็นสภาวะที่แท้จริงของชีวิตและจักรวาล

การปฏิบัติธรรมในศาสนาฮินดู: ในศาสนาฮินดู การปฏิบัติธรรมมีความสำคัญมากในการพัฒนาความรู้และเข้าใจในธรรมชาติของจักรวาลและจิตวิญญาณ การฝึกโยคะ (Yoga) เป็นการปฏิบัติที่เน้นทั้งการฝึกจิตใจและร่างกายเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากความทุกข์และการรู้จักตัวเอง

การปฏิบัติในศาสนาฮินดูมีหลายประเภท เช่น การฝึกโยคะภาวนา (Raja Yoga), การให้ทานและการบูชา (Karma Yoga), การแสวงหาความรู้ในเชิงปัญญา (Jnana Yoga) และการรักและเคารพเทพเจ้า (Bhakti Yoga) โดยทั้งหมดนี้มีเป้าหมายในการเข้าถึง “โมกษะ” หรือการหลุดพ้นจากวงจรแห่งการเกิดและตาย

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา: ในพุทธศาสนา การปฏิบัติธรรมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาปัญญาและการเข้าถึง “นิพพาน” ซึ่งหมายถึงการหลุดพ้นจากทุกข์ การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนานำเน้นการฝึกสมาธิและการปฏิบัติตามอริยมรรคแปด (Eightfold Path) ซึ่งเป็นแนวทางในการหลุดพ้นจากทุกข์

การฝึกสมาธิและการเจริญวิปัสสนา (Vipassana) ช่วยให้ผู้บุคคลเห็นธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง โดยการเข้าใจว่า “ทุกข์” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ และการปล่อยวางจากการยึดมั่นนี้จะนำไปสู่การหลุดพ้นจากวงจรแห่งการเกิดและตาย

บทบาทของการปฏิบัติธรรมในการเข้าใจความรู้ การปฏิบัติธรรมในทั้งศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาเป็นการเข้าใจและเข้าถึงความรู้จากภายในตัวเอง การทำสมาธิ การฝึกโยคะ หรือการปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ไม่เพียงแต่ช่วยให้บุคคลพัฒนาอารมณ์และจิตใจ แต่ยังเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สามารถเข้าใจความจริงของชีวิตและจักรวาล ซึ่งการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมจะทำให้บุคคลสามารถเข้าถึง “ปัญญา” ที่แท้จริงและหลุดพ้นจากทุกข์ในที่สุด

ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาของอินเดีย ทั้งในเวท, อุปนิษัต, ศาสนาฮินดู และพุทธศาสนา มุ่งเน้นไปที่การเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงไม่เพียงแต่จากการศึกษาทางปัญญา แต่ยังมาจากการปฏิบัติธรรมที่เชื่อมโยงกับการฝึกฝนจิตใจ การภาวนา การฝึกสมาธิ

และการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต การหลุดพ้นจากทุกข์และการเข้าใจสัจธรรมของจักรวาลจึงเป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรมเหล่านี้ (อดิศักดิ์ ทองบุญ : 2546)

ลักษณะร่วมแห่งระบบต่างๆของปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียแม้จะมีมากมายหลายระบบ และบรรดาระบบต่างๆเหล่านั้น แม้จะมีหลักคำสอนสำคัญและหลักคำสอนปลีกย่อยแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม แต่กระนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์สำคัญบางประการซึ่งเป็นลักษณะร่วมแห่งปรัชญาอินเดียทุกระบบ ซึ่งพอจะแยกกล่าวเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

ปรัชญาอินเดียทุกระบบถือว่า แนวความคิดทางปรัชญามีสาระอยู่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิด

ประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่อุดมการณ์ที่ตั้งไว้อย่างดีที่สุด ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเป็นปรัชญาชีวิต

ปรัชญาอินเดียทุกระบบเกิดขึ้นจากความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต โดยเห็น

ว่าชีวิตของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความทุกข์นานัปการ นักคิดหรือนักปรัชญาของอินเดียจึงพยายามคิดค้นแสวงหาทางที่จะทำให้ชีวิตนี้หลุดพ้นไปจากสภาพที่ทุกข์ แล้วบรรลุถึงความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือความสุกนิรันดร์ ด้วยเหตุนี้ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงมีการเริ่มต้นที่มีลักษณะเป็นทวนิยม (Pessimism) แต่ทวนิยมในปรัชญาอินเดียนี้ไม่ใช่ทวนิยมแท้จริง เพราะมีอยู่แต่ในตอนต้นเท่านั้น จุดสุดท้ายหรือจุดหมายปลายทางปรัชญาอินเดียจบลงด้วยสุนิยม (Optimism) ทุกระบบ

ปรัชญาอินเดียทุกระบบเชื่อในกฎแห่งกรรม ทั้งในลักษณะที่เป็นกฎแห่งสากลจักรวาล หรือ

กฎแห่งผล และในลักษณะที่เป็นกฎแห่งศีลธรรม ทุกระบบแห่งปรัชญาอินเดียเชื่อว่า ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว แม้ว่าแต่ละระบบจะมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องเกี่ยวกับการกระทำอย่างไรเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วก็ตาม

1. ปรัชญาอินเดียทุกระบบมีทรรศนะต้องกันในเรื่องที่ว่า อวิชชาหรืออวิชชาเป็นสาเหตุแห่งความ

ติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ส่วนอวิชชาหรืออวิชชาเป็นสิ่งที่จะทำให้หลุดพ้นจากการติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิดเช่นนั้น การติดข้องอยู่ในโลกและการท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารทำให้ต้องได้รับความทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ปรัชญาอินเดียจึงมุ่งการบรรลุโมกษหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเป็นจุดหมายปลายทาง

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า อวิชชา ปรัชญาอินเดียไม่ได้มีความเห็นต้องกันทุกระบบ สิ่งที่เรียกว่าอวิชชาของระบบหนึ่ง อาจจะเป็นอวิชชาของอีกระบบหนึ่ง เช่น ระหว่างปรัชญาฮินดูกับพุทธปรัชญา ปรัชญาฮินดูถือว่า การเห็นหรือรู้ชัดว่ามีสิ่งเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าอาตมันเป็นอวิชชาหรืออวิชชา ส่วนพุทธปรัชญาถือว่า การเห็นว่ามีสิ่งที่เที่ยงเช่นนั้นเป็นอวิชชาเป็นต้น

2. ปรัชญาอินเดียทุกระบบถือว่า การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาโดยพิจารณาสิ่งต่างๆให้เห็น

ตามสภาพความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ แต่เรื่องนี้ก็เป็นเช่นที่กล่าวแล้วในข้อ 4 คือ สภาพความเป็นจริงตามทรรศนะของระบบหนึ่งอาจแตกต่างจากสภาพความเป็นจริงตามทัศนะของอีกระบบหนึ่ง

3. ปรัชญาอินเดียทุกระบบเห็นว่า การควบคุมตนเองหรือการควบคุมจิตใจไม่ปล่อยให้เป็นไป

ในอำนาจของตัณหา เป็นทางที่ขจัดกิเลสหรือความเศร้าหมองแห่งจิตใจให้หมดไปได้ และเมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตใจหมดไปแล้ว ก็จะบรรลุโมกษซึ่งเป็นความสุกนิรันดร์

4. ปรัชญาอินเดียทุกระบบมีความเชื่อตรงกันว่า ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงหรือโมกษนั้น

เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และสามารถบรรลุถึงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างเข้มงวดตามวิธีที่กำหนดไว้ แต่วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์นั้น แต่ละระบบก็มีวิธีการเป็นของตนเอง นอกจากนั้นสถานะเช่นไรที่เรียกว่าเป็นสถานะแห่งความหลุดพ้น แต่ละระบบก็มีทรรศนะไม่เหมือนกัน ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า แม้ว่าทุกระบบจะมีความเห็นพ้องกันว่า โมกษะความหลุดพ้นที่เป็นไปได้แต่ในเรื่องของวิธีการและธรรมชาติของความหลุดพ้น แต่ละระบบมีทรรศนะไม่ตรงกัน

ลักษณะทั้ง 7 ประการดังกล่าวมานี้ เป็นลักษณะร่วมแห่งปรัชญาอินเดียทุกระบบยกเว้นปรัชญาจารวากเพียงระบบ

เดียว เพราะปรัชญาจารย์จากเป็นปรัชญาวัตถุนิยมซึ่งมีแนวความคิดไม่ตรงกับแนวความคิดของระบบอื่นๆทั้งหมดของอินเดีย (สุนทร ณ รั้งสี, 2521: บทนำ 1-8)

ปรัชญาจีนและทฤษฎีความรู้

ก่อนกล่าวถึงลักษณะปรัชญาจีน ก็ใคร่กล่าวถึงศาสนาในยุคโบราณของจีนสักเล็กน้อย ชาวจีนเชื่อว่าตามธรรมชาติต่าง ๆ ล้วนแต่มีเทพเจ้าสิ่งสถิตอยู่ ถ้ามนุษย์ทำให้เทพพอใจ ก็จะได้รับพรส่วนสิ่งที่ไม่ดี แต่ถ้าไม่ทรงโปรดก็จะทรงบันดาลให้มีภัยพิบัติต่าง ๆ ความจริงที่เชื่อแบบนี้ก็มีอยู่ทั่วไปในทุกประเทศ ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์ยังขาดความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติ จึงพากันสร้างเทพเจ้าหรือพระเจ้าขึ้นมา จากความไม่เข้าใจของตนแล้วก็พากันบูชาสิ่งที่ตนสร้างขึ้นมานั่นเอง เทพเจ้าที่ชาวจีนเชื่อถือมีลักษณะเหมือนมนุษย์ทั้งรูปร่าง หน้าตา และอารมณ์ต่าง ๆ และในบรรดาเทพด้วยกันก็มียศหนึ่งเป็นจอมเทพ ชาวจีนเรียกจอมเทพว่า เทียน และชาวจีนก็เชื่อว่า จอมเทพองค์นั้น ตนไม่มีสิทธิ์เช่นสรวงบูชาได้ มีแต่พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่สามารถทำการบูชาเช่นสรวงจอมเทพได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดมีราชพิธีบูชาเช่นสรวงเทพเจ้าอย่างใหญ่โตขึ้นมา เช่น พระราชพิธีเซ่นสังเวยฟ้าดิน พระราชพิธีเซ่นสังเวยพระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น เพราะเหตุนี้ กษัตริย์จึงเป็นศาสนาจารย์โดยปริยาย ทำให้ศาสนาคอยอยู่ในอำนาจการเมือง ไม่สามารถแยกตัวเป็นสถาบันอิสระ พระจึงไม่มีอำนาจเหมือนศาสนาอื่น (ทองหล่อ วงษ์ธรรมา : 2536)

สรุปแล้ว ปรัชญาจีนให้ความสำคัญต่อด้านมนุษย์ และความสำคัญของมนุษย์ก็อยู่ที่เป็นคนดี มีความรู้และบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมตลอดทั้งโลก ความรู้ที่ปรัชญาจีนเน้นก็เฉพาะความรู้ที่สามารถทำให้คนเป็นคนดีมีคุณธรรมเท่านั้น ความรู้อย่างอื่น ปรัชญาจีนไม่สนใจ และแม้ความรู้ที่สามารถทำให้คนเป็นคนดีก็เช่นกัน ถ้ารู้เพียงแค่ว่าทฤษฎีก็ใช้ไม่ได้ จะต้องปฏิบัติตนให้ได้ตามความรู้ด้วย เมื่อเป็นคนดีแล้วก็เรียกว่านักปราชญ์ จากนั้นก็มุ่งบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลก เพราะฉะนั้นจุดมุ่งหมายสูงสุดของปรัชญาจีนแทบทุกสาขา ต่างก็มุ่งมั่นที่จะส่งเสริม “ความเป็นปราชญ์ภายในและกษัตริย์ภายนอก” ความเป็นปราชญ์ภายใน คือ บุคคลที่สามารถพัฒนาตัวเองให้มีคุณธรรม ส่วนเป็นกษัตริย์ภายนอก หมายถึงบุคคลผู้ได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่ชาวโลก ทุกคนจะต้องพยายามพัฒนาคุณลักษณะทั้ง 2 อย่างให้เกิดขึ้นในตน คนเป็นนักปราชญ์ได้ก็เพราะรู้คุณธรรม และปฏิบัติตามคุณธรรมเท่านั้น ส่วนจะมีความรู้หรือไม่หรือไม่เป็นประมาณ ทำนองเดียวกับคนเลว ก็ต้องเป็นคนเลวอยู่อย่างนั้น ไม่ว่าจะมีความรู้ต่าง ๆ มากมายเพียงไร นักปรัชญา หวัง หยิง หมิง (พ.ศ. 2016 – 2072) ได้เปรียบเทียบความเป็นนักปราชญ์เหมือนทองคำบริสุทธิ์ไว้ว่า คนจะเป็นนักปราชญ์ได้ก็เพราะมีคุณสมบัติที่จะเป็นนักปราชญ์เท่านั้น ไม่คำนึงว่าจะต้องมีความรู้สาขาต่าง ๆ มากหรือไม่ คุณภาพแตกต่างกับปริมาณ ทองคำหนัก 8 ปอนด์ กับ 9 ปอนด์ ย่อมมีปริมาณต่างกัน แต่คุณภาพของทองคำหาได้แตกต่างกันไม่ หากผู้ใดยังคุณสมบัติทั้ง 2 อย่าง คือ ความเป็นปราชญ์ภายใน และกษัตริย์ภายนอกให้สำเร็จได้ ผู้นั้นก็จะได้รับเกียรติว่า ปราชญ์ราชา (Sage - King) ทำนองเดียวกับปรัชญา – ราชะ (philosopher - King) ในปรัชญาของเพลโต

ปรัชญาจีนมีมากมายอย่างที่เรียกว่าปรัชญา 100 สำนัก แต่เมื่อแบ่งเป็นสำนักใหญ่ๆแล้วก็ มี 6 สำนัก คือ สำนักปรัชญาเต๋า (Tao chia) สำนักปรัชญาขงจื้อ (Ju chia) สำนักปรัชญาม่อจื้อ (Mo chia) สำนักปรัชญานิตินิยม (Fa chia) สำนักปรัชญาหยิน – หยาง (Yin – Yang chia) และสำนักปรัชญาหมิง (Ming chia) ในบรรดา 6 สำนักนี้ 4 สำนักแรกที่ยังมีผลงานตกทอดมาถึงปัจจุบัน และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนจีนมาก เพราะฉะนั้น จะขอกล่าวเฉพาะปรัชญาทั้ง 4 สำนักเท่านั้น วรรณคดีโดยย่อของทั้ง 4 สำนัก มีดังนี้

สำนักปรัชญาเต๋ามีความเห็นที่เห็นว่า ชื่นชอบว่าคนนั้นยุ่งเหยิงไม่มีที่สิ้นสุดเป็นที่ตั้งแห่งปัญหาทั้งปวง ยิ่งคิดยิ่งทำอะไรมากก็ยิ่งยุ่งยาก จะแก้ไขอย่างไรก็ไม่มีที่สิ้นสุด สู้ปล่อยไปตามธรรมชาติ สนับสนุนให้เข้าหาธรรมชาติจะดีกว่า พวกที่มีความเห็นอย่างนี้ก็มีเหลาจื๊อ จางจื๊อ เป็นต้น

สำนักปรัชญาขงจื้อมีความเห็นว่า ขนบธรรมเนียมโบราณที่ดีงามมีอยู่มาก ควรที่จะได้ฟื้นฟูเรื่องที่ดีงามนั้นขึ้นมาใหม่ แล้วนำมาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ พวกที่มีความเห็นอย่างนี้มีขงจื๊อ เม่งจื๊อ เป็นต้น

สำนักปรัชญาม่อจื้อมีความเห็นว่า เรื่องที่ล่วงมาแล้วก็เหมาะกับคนสมัยนั้น ไม่ควรรื้อฟื้นขึ้นมาอีก ควรจะหาอะไรใหม่ๆ ที่เหมาะสมมาเป็นหลักยึดเหนี่ยวจะดีกว่า พวกที่มีความเห็นอย่างนี้มี ม่อจื๊อ เป็นต้น

สำนักปรัชญาจีนนิยมมีความเห็นว่า ธรรมชาติดั้งเดิมของคนมีแต่ความชั่วร้าย จึงจำเป็นต้องใช้อำนาจและกฎหมายมาเป็นเครื่องควบคุม พวกที่มีความเห็นอย่างนี้มี อัน เพียว จื่อ เป็นตัวแทน

ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาจีน เป็นแนวทางที่เน้นการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสังคม รวมถึงการพัฒนาจิตใจและการปฏิบัติที่ช่วยให้บรรลุความสมดุลทางจิตใจและชีวิต แนวคิดสำคัญในปรัชญาจีนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีความรู้ ได้แก่ แนวคิดของ ขงจื้อ และ เต๋า ซึ่งมีมุมมองที่แตกต่างกันเกี่ยวกับความรู้ แต่ทั้งสองก็มุ่งไปที่การเข้าใจความจริงและการสร้างความสมดุลในชีวิต

ความรู้ในมุมมองของขงจื้อ ขงจื้อเป็นนักปรัชญาผู้ก่อตั้งลัทธิขงจื้อ ซึ่งมุ่งเน้นที่การสร้างความสมดุลในสังคมและการพัฒนาศีลธรรมผ่านการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและความยุติธรรม

การเรียนรู้ในเชิงศีลธรรม ขงจื้อมองว่า “ความรู้” ไม่ได้หมายถึงแค่การสะสมข้อมูลหรือความรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นการพัฒนาศีลธรรมและความรู้ในด้านจิตใจ เช่น การเคารพผู้อื่น ความรับผิดชอบ และการแสดงความเมตตา ความรู้ในมุมมองของขงจื้อจึงเชื่อมโยงกับการฝึกฝนตนเองในการปฏิบัติตามหลัก “เจียน (Ren)” หรือ “ความเมตตากรุณา” ซึ่งถือเป็นคุณธรรมหลักในการดำเนินชีวิตที่ดี

การเรียนรู้ผ่านการสอนและการถ่ายทอด ขงจื้อเชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงจะเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดจากครูผู้มีปัญญาไปยังศิษย์ ผู้เรียนต้องผ่านการฝึกฝนจากครู และศึกษาจากการปฏิบัติชีวิตจริงมากกว่าการอ่านหนังสือเพียงอย่างเดียว ขงจื้อจึงมองว่าการเรียนรู้คือกระบวนการของการทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์และความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณธรรมในส่วนบุคคลและสังคม

การเรียนรู้ในเชิงสังคม ขงจื้อให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในเชิงสังคม เช่น การเคารพผู้ใหญ่ การปฏิบัติตามพิธีกรรม และการรักษาความสมดุลในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่าง ๆ เขามองว่า “ความรู้” คือการสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบและเหมาะสมตามบทบาทที่แต่ละคนมีในสังคม เช่น บทบาทของบิดา, ลูก, หรือผู้นำ (เสถียร โพธิ์นันทะ : 2522)

ความรู้ในมุมมองของเต๋า เต๋าเป็นปรัชญาที่มีรากฐานมาจากคำสอนของ ลาโซ (Laozi) ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การเข้าถึงความรู้ผ่านการเข้าใจ “เต๋า” หรือหลักธรรมชาติที่ไม่มีการแยกแยะ แต่รวมทุกสิ่งในจักรวาล

การรู้จักเต๋า ในเต๋า “เต๋า” หมายถึงทางธรรมชาติหรือทางที่เป็นหลักของจักรวาล ซึ่งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยคำพูดหรือเหตุผลที่เป็นรูปธรรม การเข้าถึง “เต๋า” จึงต้องผ่านการเข้าใจลึกซึ้งในธรรมชาติของสรรพสิ่งและการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “Wu Wei” หรือการกระทำโดยไม่พยายามบังคับหรือฝืนธรรมชาติ การเรียนรู้ในมุมมองของเต๋าคือการเข้าใจและเชื่อมโยงกับธรรมชาติของโลกและจักรวาลผ่านการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับ “เต๋า”

การเรียนรู้ในลักษณะของการปล่อยวาง ในเต๋า การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการศึกษาทางทฤษฎีหรือการพยายามใช้เหตุผลในการเข้าใจโลก แต่มาจากการปล่อยวางและยอมรับการดำเนินไปของชีวิต โดยไม่ยึดมั่นหรือพยายามควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างตามแนวคิดของ “Wu Wei” ซึ่งแปลว่า การกระทำโดยไม่บังคับ การดำเนินชีวิตในลักษณะนี้จะนำไปสู่ความสงบสุขและความกลมกลืนกับธรรมชาติ

การเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล เต๋ามองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และความรู้ที่แท้จริงคือการเข้าถึงความสัมพันธ์นี้ การเรียนรู้จึงไม่ใช่แค่การเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ในแง่ของการแยกแยะ แต่เป็นการเห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดในจักรวาล เมื่อเข้าใจเต๋าได้ ผู้ปฏิบัติก็สามารถดำเนินชีวิตในแบบที่กลมกลืนกับจักรวาลและมีความสุข

การเรียนรู้ในรูปแบบของการแสวงหาความสมดุล การแสวงหาความสมดุลในปรัชญาจีนเป็นแนวคิดที่สำคัญทั้งในขงจื้อและเต๋า โดยทั้งสองมองว่าความรู้ไม่ได้มาจากการสะสมข้อมูลหรือความเข้าใจที่เป็นเชิงปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการพัฒนาจิตใจให้กลมกลืนกับธรรมชาติและสังคม

ในขงจื้อ ความสมดุลในชีวิตหมายถึงการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม ความยุติธรรม และความเคารพต่อบทบาทในสังคม การเรียนรู้ในเชิงสังคมและศีลธรรมช่วยสร้างความสมดุลในชีวิตของแต่ละบุคคลและสังคมโดยรวม

ในเต๋า ความสมดุลมาจากการดำเนินชีวิตตามธรรมชาติ การปล่อยวางจากความปรารถนาส่วนตัวและการยอมรับการ

เปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ โดยไม่ฝืนการไหลของสิ่งต่าง ๆ ในโลกและจักรวาล การเข้าใจ “เต๋า” คือการเข้าใจถึงความสมดุลในทุกสรรพสิ่ง

ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาจีนทั้งในมุมมองของขงจื้อและเต๋านั้น เน้นไปที่การพัฒนาจิตใจและการเข้าใจธรรมชาติของชีวิต ความรู้ไม่เพียงแต่หมายถึงการสะสมข้อมูลหรือการเรียนรู้จากการศึกษาทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเคารพต่อธรรมชาติ และการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล การแสวงหาความสมดุลในชีวิตเป็นการผสมผสานระหว่างการฝึกฝนตนเองทางจิตใจและการปฏิบัติที่ทำให้เราสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างกลมกลืนและมีความสุข (นวกู แซ่ตั้ง : 2561)

สรุป

บทความนี้ได้นำเสนอภาพรวมความสำคัญของทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกทฤษฎีความรู้ในปรัชญาตะวันออกมุ่งเน้นการเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงจากภายในตัวบุคคล ของทฤษฎีความรู้ในแนวคิดของนักปรัชญาตะวันออก โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาจีน ปรัชญาอินเดีย และทฤษฎีความรู้ของสำนักต่าง ๆ ซึ่งแต่ละแนวคิดสะท้อนให้เห็นมุมมองเกี่ยวกับ "ความรู้" ที่ลึกซึ้งและแตกต่างจากแนวคิดแบบตะวันตก ดังนี้ 1. ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาจีนนักปรัชญาจีนมองความรู้ในฐานะที่สัมพันธ์กับคุณธรรมและการดำเนินชีวิต ขงจื้อเน้นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนสู่การเป็น "สุภาพชน" โดยความรู้ที่แท้จริงต้องนำไปสู่การกระทำที่ดีงามและเป็นประโยชน์ต่อสังคม เล่าจื๊อในลัทธิเต๋าดูเห็นว่าความรู้เชิงตรรกะกลับเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึง "เต๋า" การรู้ที่แท้จริงจึงต้องวางความคิดลงและดำรงอยู่กับธรรมชาติอย่างเป็นหนึ่งเดียว 2. ทฤษฎีความรู้ในปรัชญาอินเดียปรัชญาอินเดียให้ความสำคัญกับการรู้ในฐานะหนทางสู่การหลุดพ้น โดยแบ่งออกเป็นหลายแนวทาง เช่น ระบบโยคะมองว่าความรู้เกิดจากการควบคุมจิตและการทำสมาธิ ระบบเวทานตะเชื่อว่าการรู้ตนเองว่าเป็นอาตมันเดียวกับพรหมัน คือความรู้สูงสุด ระบบไวยายะ เน้นเหตุผลและตรรกะแต่ก็ยังยอมรับความรู้จากประสบการณ์ตรง 3. ทฤษฎีความรู้ของสำนักต่าง ๆ ในพุทธศาสนา ทฤษฎีความรู้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ ความรู้ไม่ใช่เพียงปริยัติ แต่หมายรวมถึงปฏิบัติและปฏิเวธ ความรู้ที่แท้จริงคือ "ปัญญา" ที่เห็นตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) และนำไปสู่ความดับทุกข์ อาทิ สำนักเถรวาทมุ่งเน้นอริยสัจ ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ส่วนสำนักมหายานเน้น "ปัญญาบารมี" และความว่าง (ศูนยตา) ซึ่งเป็นความรู้ในเชิงปรัชญาเชิงลึก

โดยรวมทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออกเน้นความรู้ที่ไม่แยกจากจริยธรรมและจิตวิญญาณ ความรู้ไม่ใช่เพียงการรับรู้ภายนอกหรือเหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ แต่คือกระบวนการภายในที่มุ่งสู่การรู้แจ้ง เข้าใจตนเอง และดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสัจธรรมอย่างสมดุล

เอกสารอ้างอิง

- สุพรรณ ไชยอาพร , คมพล สุวรรณภูมิ. (2550). การสังเคราะห์ความสุขของมนุษย์ตามแนวคิดตะวันตกตะวันออกเพื่อการ
พัฒนาศีลชีวิต วารสารพัฒนาสังคม. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2543). **ปรัชญาอินเดียร่วมสมัย**. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2546). **ปรัชญาอินเดีย**, กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2536). **ปรัชญาตะวันออก**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- สุนทร ณ รัชชี. (2521). **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. กรุงเทพฯ : พิพิธวิทยา.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2522). **เมธีตะวันออก**. กรุงเทพฯ. บรรณาการ.
- นวฤกษ์ แซ่ตั้ง. (2561). **มุมมองจากปรัชญาเต๋าและขงจื้อ** วารสารมหาจุฬานาครทรรศ ปีที่ 5 ฉบับที่ 3